

3. «Қазақтың музыкалық аспаптары» Алматы «Дидар» 1998ж.

ДОМБЫРА ҮЙРЕНУДІҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ

Махметова А.А. «Музыкалық білім» мамандығының 1 курс студенті,
Жетекшісі: **Амирхамзин Н.К.** педагогика ғылымдарының магистрі
Өнер кафедрасының аға оқытушысы,
Қостанай мемлекеттік педагогикалық университеті

Еліміздің қазіргі даму барысында балалардың домбыра аспабына деген қызығушылығы артуда. Ал домбыра үйренудің барша тәсілдерінің қазіргі таңда толық бір жүйеге келтірілмегендігі, өзекті мәселе ретінде музыкалық педагогика ғылымының зерттеу нысаны болып келеді.

Музыкалық білімі жоқ азаматтар мен азаматшалардың музыканың сандық тәсілі арқылы аз уақыт ішінде домбыраны меңгеру мүмкіндігіне жол ашу сандық тәсілді үйретудің негізгі мақсаты болып саналады.

Домбыра –қазақ халқының ең кең тараған екі ішекті, көп пернелі музыкалық аспабы. Ол – қазақтар өмірінде маңызды орын алатын, өзіндік музыкалық сипаты бар аспап. Алғаш эпикалық дәстүр шеңберінде жыр, толғау, термелерді сүйемелдеуге қолданылған домбыра кейін аспаптық шығарма – күй жанрының қалыптасуына ықпал еткен. Қазіргі кезде домбыра жеке әнді сүйемелдеуге, күй тартуға, халықтық-фольклорлық музыкада, классикалық шығармаларды орындауға қолданылатын, мүмкіндігі кең музыкалық аспап болып табылады. Домбыра ежелде қазақтың тарихын баяндаған музыкалық аспаптардың бірі. «Әу демейтін қазақ жоқ» демекші домбыраны тарту әр қазақтың міндеті деп айтуға болады. Бүгінгі қорғағалы отырған тақырыбым осыған себепші болып отыр.

Қазақтың байырғы музыкалық аспабы – домбыраның құпиясы мол, ғылыми зерттеулер үшін әлі күнге шейін түрән түспеген тың өлке тәрізді. Қазақтың ұлы аспабын жан-жақты зерттеу ісіне өзінің саналы ғұмырын арнаған Жұмагелді Нәжімеденов домбыраны классикалық аспаптар қатарына қоюға болатындығын айтады

Жалпы домбыра тартуды үйренудің үш тәсілі бар.

Біріншісі, дәстүрлі тәсіл - қолға қарап, көзбен көре отырып, жадқа тоқитын «құймақұлақтық» амалы. Екіншісі, халықаралық ноталық жүйе бойынша үйрену. Ал, үшіншісі- сандық жүйе тәсілі. Бұл - аяқ астынан ашылған жаңалық емес, шәкірттерге музыкалық аспапты меңгеру үшін Үндістан, Қытай, Пәкістан, т.б. шығыс елдерінде ежелден қолданылып келе жатқан әдіс.

«Қазақстанда бұрыннан белгілі осы әдісті кәдеге асырғанымызға біршама жыл болды. Осы уақыт ішінде сандық тәсіл бойынша домбыра үйретудің адам айтса сенгісіз нәтижелеріне қол жеткіздік. Мәселен, өмірінде қолына домбыра ұстап көрмеген шетелдік азаматтар бірер сағат ішінде күй үйреніп, жатық ойнайтын дәрежеге жеткендеріне өзгеден гөрі өздері таң қалды. Республиканың шалғай ауылындағы көптеген көркемөнерпаздар тобын санамалап жатпайақ, 2000 жылы Венгриядағы Қазақстан елшілігінің арнайы шақыруымен барып, мадия жерінде домбырашылар ансамблін ұйымдастырғанымды айтсам да жеткілікті болар. Ансамбль мүшелері бір апта ішінде домбыра аспабын еркін меңгеріп, еуропа композиторларының шығармаларына қоса Құрманғазы мен Тәттімбет күйлерін күмбірлете, құлшына тартқанда іштей тебіреніп, жан дүнием толқын атқан теңіздей толқығаны есімде. Сол сәттен бастап сандық тәсіл арқылы кез келген музыкалық аспапты, соның ішінде домбыраны - кәрі-жасына, лаузым-жұмысына, ұлты мен жынысына қарамастан – ынталы жанның бәріне үйретіп, шын мәнінде халықтық аспапқа айналдыруға болатынына анық көзім жеткен еді» деді Жұмагелді Нәжімеденов [1].

Жұмагелді Нәжімеденов Атырау облысының Құрманғазы ауданы Қошалық ауылында 1953 жылы дүниеге келді. 1976 жылы Атырау музыкалық колледжінің домбыра сыныбын,

1983 жылы Алматыдағы Құрманғазы атындағы мемлекеттік консерваторияны үздік бітірді. 1998 жылдан ғылыми жұмыспен айналысқан. Жиырма кітаптың авторы. Халықтық музыканы ғылыми дәрежеге көтеруге аса зор үлес қосқан зерттеуші, профессор. 2012 жылдың 21 қазанында дүниеден озды.

Сандық тәсіл дегеніміз - домбыра үйренушіге алғашқы сабақтарда, яғни орындыққа отырғызу, қол қойылымы, дене мүшелерін жаттау кезінде сан жүйесімен берілетін перне, қағыс түрлері, белгіленуі т.б. алға қарай керекті мәліметтер теориялық түрде жатқа берілетін домбыра үйренудің ерекше тәсілі [2].

Домбыра құрылысы. Сандық жүйеде аты жоқ перне белгіленбейді. 1-саны 2-ші пернеден басталады. Себебі, 1-ден бастау әрі ыңғайлы, әрі қазақ күйлерінің, әндерінің бәрі де ашық ішектен осында өтеді.

Бастапқы әзірде оң қол қағысы қорған тұсында жаттығып, шеберлік жетістігінде оң қол шығарма мазмұнына, қағысқа байланысты қозғалысқа келеді.

Сонымен сандық жүйенің өзге тәсілден қандай артықшылығы бар?

Біріншіден, дәстүрлі «құймақұлақтық» тәсілге қарағанда бұл ұзақ уақыт домбыра үйретушінің алдында телміріп отыруды қажет етпейді. Екіншіден, біреудің бармақ басуына, қол қағысына қарап үйренген адам бәрін бәз қалпында есіне сақтай алмай, күй қайырымдарын шатастырып, қате тартып дағдылануы ықтимал. Ал сандық тәсілде бәрі тайға таңба басқандай қағазға жазылып, талапкердің көз алдында тұратындықтан ондай қателіктерге жол берілмейді, нотаны санға айналдырып бергенде күй сазын бірден сауатты орындап үйренеді. Үшіншіден, домбыраны ноталық жүйемен үйрену тәсіліне қарағанда сандық жүйенің артықшылығы талапкердің арнаулы музыкалық сауаты болуы шарт емес, тек ынта-ықыласы болса жетіп жатыр. Әрине, «құймақұлақтық» қабілетінде, музыкалық сауаттылықтың да еш артығы жоқ. Өйткені, сандық жүйемен үйрену үрдісі ноталық жүйеден алынған, тіпті кейбір кәсіби ұстындары мен шартты белгілері ортақ. Сондықтан арнаулы музыкалық білімі барлар, кейде домбыраны тұңғыш қолына ұстаған «құймақұлақ» кісілер сандық жүйені тез ұғынып, бірден күй тартып кете алады. Бұған жарты сағатта күйді меңгеріп алған американдық Брент Дэвис пен шотландық Кейт Поттер, т.с.с азаматтардың тәжірибесін мысал қылуға болады.

«Қазақстан бұрыннан белгілі сандық әдісті домбырада кең көлемде кәдеге асырғанымызға біршама жыл болды. Осынау сандық тәсілді әркім өз түсінігімен пайдаланып, жүзеге асырып жүр. Бірақ, белгілі жүйеге келтіріп, дамытып, кітап қылып шығарғандар өте аз. Менің тәжірибемде осы жиырма жыл уақыт ішінде, сандық тәсіл бойынша домбыра үйретудің «адам айтса сенгісіз» нәтижелеріне қол жеткіздім десем, артақ айтқан болмаспын» дейді Жұмагелді Нәжімеденов [3].

Жоғарыда атап өткеніміздей мұндай әдіс тез және оңай, екіншіден, ең тиімді жақтарын мысалға келтіріп өттік. Үйренуші нота жаттап уақыт өткізбейді. Домбыра үйренушіге алғашқы сабақтарда, яғни орындыққа отырғызу, қол қойылымы, дене мүшелерін жаттау кезінде сан жүйесімен берілетін перне, қағыс түрлері, белгіленуі т.б. алға қарай керекті мәліметтер теориялық түрде жатқа беріледі. Домбыраның ең бірінші пернесі көп қолданым бермейді. Күйшілік мектепте бұл – аты жоқ, немесе түрікпен перне деп аталады. Бұл пернені есепке алмай, қазақтың негізгі пернесін (1) – деп белгілейміз. Үйренушіге 2-ші пернеден бастағаннан гөрі осы жол оңай екендігін тәжірибеден байқадық. Ашық ішек нөл – деп белгілейміз. Бастапқы әзірде үйренушінің алуына қарай астыңғы ішекте 1-ден 5-ке дейін, үсті ашық; 1-ден 10-дейін, үсті ашық, 1-ден 5-ке дейін екі ішекте қостап перненің сан жүйесі жатталады. Үйде, сыныпта жаттығуларда көрсетілгеніндей тапсырмалар орындалып жаттықтырылады. Сол қол саусақтары алғашқы сабақ негіздеріндегі жобамен қойылып, оң қол қағыс бағытына үйренгеннен кейін жеңіл әндерден бастаған абзал. Үйренушінің жас ерекшелігі, өскен ортасы міндетті түрде ескерілуі керек. Мазмұны түсінікті, күнделікті тынысынан, тұрмыстан, қоршаған ортадан болғаны дұрыс. Сонымен қатар әнде сөз, буын, әріп бар. Қай пернеге, қандай әріпке, буынға төмен, жоғары қағыс келетінін үйренуші тез ұғады. Әннің әуенін мазмұнға келтіруде де сөз көмекші болады және алғашқы кезеңдегі

санау қиындығынан құтқарады. Тағы бір тартымдылығы 1, 3; 2, 4 жолдар әуенінің ұқсас болуы, пернеаралық алшақтық болмағаны абзал. Санның үстіне саусақ, қағыс белгісін алғашқы әзірде белгілемеген дұрыс, әуелі сан мен пернені оқып үйреніп, басқа белгілер біртіндеп қосылады. Осылайша небір күрделі деген күйлерді сан жүйесімен жеп жеңіл үйренген шәкірттердің талайы, құймақұлақ, нота жүйесін ешбір қиындықсыз алып кетті. Жалпы кейін музыка маманы болмай, өзі үшін үйренушілерге осыдан тиімді әдіс жоқ деп кесіп айта аламыз.

Қазіргі заманға сай біз ұялы телефонға қосымша құрылғыны өзімізге жүктей аламыз. Себебі әрбір адамның қолында өз гаджети бар. Сіз кез-келген ұялы телефондағы Play market және App Store-дағы бағдарламадан тиімді бағамен немесе тегін жүктей аласыз. Кем дегенде құны 50 мб тұрады. Оның артықшылығы нотаға қарамай қалаған күйді жаттап алуға болады.

Қорыта айтқанда, болашақта біздің негізгі мақсатымыз, қала мектептерінде осы тәсіл кеңінен таралса, бірде-бір домбыра ойнамайтын қазақ болмас еді. Мұндай игі істі қазақ халқының ұлттық мәдениетін көтерудің бір қыры деп білген жөн. Жұмагелді Нәжімеденов ағамыз бастаған домбыра үйренудің сандық тәсілін дамыту арқылы, қазақ шығармаларының халық арасына кеңінен таралу мүмкіндігі артады. Мектеп бағдарламаларымен қатар, ЖОО студенттерінің домбыра үйірмелерінің бағдарламаларына домбыра үйретудің сандық тәсілі қосылса, жақсы болар еді. Сандық тәсілдің біздің болашақ жастарымыз үшін де пайдасы зор екенін нық сеніммен айта аламын.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Нәжімеденов Ж. «Домбыра үйренгің келе ме?» Алматы «Аманат-ТТ» 2005
2. Сахарбаева К. «Домбыра үйрету әдістері» Алматы 2009
3. Нәжімеденов Ж. «Домбыра ойнау оңай ма?» Өнер баспасы Алматы 2013

ОҚУШЫЛАРДЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ ДАМУЫНДА ХАЛЫҚ МУЗЫКАСЫНЫҢ ОРНЫ

Сақауов Азамат, «Музыкалық білім» мамандығының 3 курс студенті,
Жетекшісі: **Жақаева К.А.** Өнер кафедрасының аға оқытушысы,
Қостанай мемлекеттік педагогикалық университеті

Жалпы білім беретін мектептегі музыка сабағының басты мақсаты қазақ халқының әдет – ғұрпын, салт – дәстүрін, өнерін қадірлейтін, оның өмірмен байланысын түсінетін, эстетикалық және музыкалық танымы дамыған, рухан бай жеке тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған. Туған елінің әндері мен күйлерін білу, туған жерін құрметтеуге тәрбиелейді, ал қазақ халқының ой- арманын музыка арқылы түсіну оның музыка мұрасын дұрыс қабылдауға және әсемдікті сезіне білуге тәрбиелейді.

Мектеп оқушыларының бойында музыкалық-эстетикалық тәрбие жүйесін қалыптастыру және қазақ фольклоры туралы білім беру, олардың физиологиялық және психологиялық ерекшеліктеріне, әртүрлі іс- әрекеттегі көрсеткен білім сапасына сай жүргізілуі тиіс. Әр халықтың эстетикалық дүние танымы, көркемдік өзіне тән өнер туындыларымен ерекшеленетіні өмір шындығы. Ұрпақ тәрбиесінде, туған халқымыздың ұлттық өнерін, оның нәзік те көркем сырын ұғындыру мектепке дейінгі тәрбиеде баланы әсемдікті сүйсіне білуге баулу құралы екені сөзсіз. Сондықтан, мектепте өнерге деген қызығушылықты қалыптастыруда халық өнері мен мәдениетінің сан-алуан түрлері жайында қарапайым түсініктер беру көзделеді.

Ұлттық өнерге оқушыларды жастайынан баулу олардың адамгершілік, эстетикалық қасиеттерін дұрыс қалыптасуына, мәдени дәстүрге деген сыйластық сезімін дамытуға әсерін тигізіп, оқу-тәрбие үрдісінің сапасын арттырады. Оқушылардың әсемдікті түсіне білу қабілеттерін арттырады.